

Szabó Lőrinc

(1900—1957)

Ady Endrével a magyar líra csúcsra futott. Ady a nagy betetőző volt, és még az olyan ellentétes hajlamú és természetű emberek is mint Babits, azt érezték, hogy a líra meghalt, a költészetben új korszak kezdődik. Az úgynevezett régi Magyarország minden kérdésével és minden társadalmi átkával teljes orkesztrációban Ady Endre költészetében zúg fel utoljára. Az ő útját követni nem lehetett annak, aki a nagy költészet igényével indult. Ez természetesen nemcsak a költészet formai, költészeti jegyeire vonatkozik. A magyar forradalom leverésével, az ellenforradalom győzelmével, a világ új arculatával, amelyen a legékezebb jegy a szocialista forradalomból győztesen kikerülő friss és lendületes szovjet állam léte volt, az egész emberi élet, társadalmi problematika új szempontjai villannak fel, az élet új megfogalmazást nyert általában és külön a fehér terror Magyarországon. Ez az új kor nemcsak más erkölcsi költőt követelt, de hígabb is volt, mint a forradalom szelét fúvó és Adyt körülengő levegő. Elsősorban a választás kérdése merült fel. Csak három út állt az író előtt: a dzsentris úri, a nyugatias polgári és a proletársors és eszmevilág vállalása. Minden frissen jelentkező költő e három között választhatott akkor.

Szabó Lőrinc, aki irodalmi csodagyerekként robban bele az irodalomba, nem is verseivel, hanem műfordításaival, az arany középszer útját választotta és Babits Mihályt mesteréül. Az ipari munkáscsalád sarja a majdnem legkisebb ellenállás vonalát vállalta, a polgárit. Ez az út volt aránylag a legveszélytelenebb a huszas évek kezdetén és a legtöbbet ígérő is. Ez volt a kor költészete és még olyan ember is a hatása alá került, mint József Attila, aki sorsa és származása adta immunitásban élte le életét. Nem kell tehát csodálkoznunk, hogy a fiatal Szabó Lőrinc első verseskötetében a klasszikus polgári témák bukkannak fel, elsősorban

a természeté. Sőt, ez még tiltakozás is a kor uralkodó rendszere ellen, annál is inkább, mert a magyar polgári irodalom legjobb képviselőiben szemben állt az uralkodó kurzussal (Babits, Tóth Arpád és Juhász Gyula is ide tartozik). Az »ember helyett természet« elv Szabó Lőrinc költészetének uralkodó elvévé vált e korban. Mintha légüres, társadalom nélküli, embernélküli világban volna, amelyben csak fák, virágok, napfény és évszakok élnek és hely legfeljebb két ember számára van csak. Ez a fiatal pogánykodás még valóságos társadalmi élményeket takar. Elég csak a természet patyolatából kivillanó néhány megállapításra gondolni:

Valamikor azt hittem, hogy sokat
fogok használni, sokat ártani, —
ma már látom, a sorvasztó idő
túlgyorsan arcomra öregedett
s máris kikezdte szemem erejét.

— mert mondd, barátom: ér-e valamit
egyik napról másikba halva lassan
megérni s észrevétlen elrohadni?

(Tétlen jövendő)

... gyöttelelem
öntudatra ébredni: nincs sehol
valóságos cél, hitre érdemes.

... Nekem
üres a lélek s a test alacsony: soha
nem fogok igazán örülni, mert
antik romok s modern ígéretetek
között a beteg századok fölé
szívárványhidat építve szavam
hitelenség szava s gondolatom
a halál csiráival születik.

(A halál csiráival...)

És ha ezekhez hozzávesszük még néhány hasonló felkiáltását — (Nem értem a világot; azt hiszem nincs célja; — miért is volna?), és az országon ülő rémület frappáns megfogalmazását Rutilius levelében:

... Itt
nem sárkányfogak, de a butaság
magvaiból kikelt nép most az úr;
most karddal s törrel leskel a bozót,
most veszett farkasok tanyáznak a
faluk alatt és partjaik között
vonaglanak a megrémült folyók.

valamint végső következtetésként a tanulságot: »A legjobb semmit se várni«, — akkor előttünk áll a költői ígélet és a költő valóságos útja, további fejlődésének döntő jellegzetessége is. A rezignáció, amely kicsap már ebből az életörömből is, pontosan jelzi a költő következő állomásait: magábafordulást, a társadalmi témák mellőzését vagy olyan tág és általánosított kezelését, hogy elveszítve minden valóságos kapcsolatot a konkrét társadalmi és az ebből következő emberi pillanattal, általános emberivé válnak. Szabó Lőrinc ekkor válik végérvényesen polgárrá, a városi létforma költőjévé, érzésvilágának megszólaltatójává, ekkor burkolózik bele a nyugati kultúrának, úgylátszik, mindentől védő palástjába és a társadalmi ember elsorvad és elsatnyul benne. Ekkor válik költészete, ha magas síkon is, de átlagköltészete, szabállyá, iskolapéldájává annak, hogy a költő nemcsak elítélheti a rossz társadalmat akkor, amikor elfordul tőle, de hallgatólagosan megnyugvást is takar, kibékülést vele.

Szabó Lőrinc azonban tudatos költő, aki nemcsak ösztöneivel az, hanem minden pillanatban, minden idegszálával emlékezik kétezer év költői hagyományaira is. Szabályos és pontos versek születnek keze nyomán, de ki ne venné észre ezekben a hibátlan és sebezhetetlen versekben a fogyó életet a költő körül? Az elzárkózás csak pillanatnyi mentség lehet, ha tovább tart, mérgeit szétfuttatja az egész költői természetben: sorvaszt. Ilyen perspektívából valóban megdöbbenően hat tragikus akcentusaival sóhaja:

Könnyű volt élni, amikor még
csak föld meg erdő érdekelt.
Most, mintha a rabszolgája volnék,
a pénz és a város vasra vert.

(Elveszett vígasz)

A nagy lehetőségek, a nagy költészet temetője ez a hangulat. Hiába a találat pontossága: »Vaskorban élünk, nincs mit menteni« és kérdése: »emberek vagyunk még?« a költő Szabó Lőrinc mindinkább a különféle békét és nyugalmat ígérő útján halad. Csak a maga szívverése dobban fel verseiben, az emberek, a táj némán élnek körülötte. Fojtogató a magánya? Önmaga húzott falat maga körül. A magáramaradt ember visszhangtalan hangja csendül meg: »Úgy kéne már, hogy enyhüljön bennem ez a szomorú és bizalmatlan, örök társtalanság, de mindenkitől félttem magamat, szabadságomat, nem tudok örülni fenntartás nélkül, és így születik meg az önzésből a lelkifurdalás« (Nem nyúlok hozzád...). Pontos jellemzi költői állapotát, amikor azt mondja, hogy csak a maga kis muzsikáját hallja a teljes zenekar időtlen zúgásában, igaza van és híven festi helyzetét, amikor maga körül »értelmetlen világok« úszását látja »kék tereiben az időnek«. A költő önkörébe zárul, a magának épített falat a világ felé már nem tudja

szétrobbantani. Az animális lét az ihletője és a nagyobb emberi világ helyett csak a »belső végtelenben parányi szellemünk riadtan széttekint«, csak »most már mi világitunk magunknak« és a »győztes vereséget« emleget, a pirrhuszit. Önmagát megteremtette, de egész világot veszített el cserébe. A korral különbékét kötő költő elkerülhetetlen áldozata ez. Mert egy embertelen társadalommal nem lehet békét kötni. Igaz, nem úgy képzelte el a békét, ahogy a valóságban élni kényszerülte, de ez ma már, a valóságos út és életmű ismeretében, más jellegzetességekben mutatkozik. Akkor jellemző szimbóluma volt létének a számártövis.

Lilabóbitás útszéli gyom,
 árokpárt árva éke,
 talpig fegyverbe öltözöl,
 pedig lelked csupa béke.
 Neved gúnyolva mondja: számár!
 s gyűlölve mondja: tövis!
 Pedig te csak élni akarsz, ha hazád
 mostoha is.

Nekem szép vagy, dacos virág,
 sivatag utak éke;
 hol az élet mást megöl, te megállsz,
 talpig fegyverben a béke;
 és mintha tudnál valamit,
 barátságtalan, bús virág,
 amit nem tudnak, csak sasok
 és katonák.

Mozdulatlan katona vagy:
 befelé őr, őre magadnak!

(Szamártövis)

Pedig a költőt a halál kísérte immár. És a testté. És megindul a nagy költők igazi útjának ellentétéként: visszafelé, a különbéke útján. Az élet igazi sodrában, ha még annyira tragikus is az, és egyéni életünkre a halál kikerülhetetlenségének, a meggyilkolt-ságnak sötét árnya borul is, a költők legmagasabbra emelkedhetnek fel emberségben és költészetben egyaránt. József Attila, majd Radnóti Miklós életútja beszédesen példázzák ezt az igazi utat. Szabó Lőrinc költészete éppen ebben az időben, a harmincas évek derekától kezd sekélyesedni, levegőtlenne válni, szürkülni. Míg amazok az ember gazdag tartalmaival gazdagodtak állandóan és a halál, amelynek víziójában Szabó Lőrinc is él, nem a szavak, nem az egy ember problémája náluk, hanem az a fasiszta pusztítás, amely fekete felhővel éppen abban az időben fedi be egész Európát és gyilkolja a költőket, szedi az áldozatokat. Az ekkor már mindinkább jobbra csúszó Szabó Lőrinc nem érthette meg a kor

valódi szavát és nem látta meg, hol a valódi igazság, hol a költő helye ebben a küzdelemben. Már csak az ember él, de nem a költő is, vagy legalább is nem az a költő, akinek szimpatikus arca első köteteiből nézett felénk. Ime a példa:

idézlek bíró!... S hiába idézlek:
nem láttam én, mi a jövő, az élet!
nem látom ma se!... Ma sincs sehol ablak...
Vakon vágok éveknek és utaknak
s mire kiderül, mit és miért tettem,
már időtlen kísértet lesz belőlem.

(Kísértet)

Ez az életézés természetes következménye és logikus befejezése életútjának. Aki csak önmagának és önmagáért beszél, az a kezdődő világégésben is iránytalanul tétovázik. Jellemző a magatartására: »alkudj meg és élj, ez is elég« (Fiatalokhoz) és ez azután emberi és költői magatartásának legfőbb jellege lesz. Két, általunk még ismert kötete, a *Harc az ünnepért* és a *Régen és most* (1943), már ezt a válságot jelzik. Szív nélkül szólnak szavai és mikor népe és az egész világ központi kérdése a lét vagy a nem lét, a szabadság vagy a fasiszta rabság alternatívája volt, őt a szerelem másodvirágzása köti le. Olyankor volt ez, amelyben a pusztaság lét volt a kérdés, minden más mondvacsínáltnak tűnik. Szabó Lőrincben ekkor már csak a rutin dolgozik tovább, de nem a valódi világ küldi vele üzeneteit az olvasóhoz. A költő önkörébe zárult.

Költő volt Szabó Lőrinc, a XX. századé. Éppen az ő költészetében látszik meg a magyar irodalomnak és külön a polgárinak, az a magas szintje, ahová a Nyugat-nemzedék felvitte. A városi költője volt, a városi polgár problematikáját boncolta könnyen hevílőn, gyors kifejezőképességgel, nagy megjelenítő erővel. Egész költői pályája pedig példája annak az egyszerű ténynek, hogy különbözőségében élni egy rossz társadalommal nem lehet büntetlenül. Főleg nem lehet írni a nagy költészet igényével. Szabó Lőrinc így áldozata is korának, önmagát tálalta fel a rossz isteneknek.

Most, hogy meghalt, hogy emberi élete is végére ért, talán nem hangzanak keményen ezek a már régebben halott költőt jellemző sorok. Nagy ígérete volt a magyar költészetnek. Aki húsz éves korában nagy invencióval a saját költészeté helyett Omar Khayyam, Coleridge és Shakespeare hivatott tolmácsolója volt, mire negyvenéves lett, megtörtén és csalódottan alig talált valódi költői szavakat saját léte meghatározásához és erőt saját élete igazi eléréséhez.

És ez a költői halál szomorúbb és leverőbb, mint az árral szembeúszóké, a Radnóti Miklósoké, Goran Kovacsevicsoké, Garcia Lorcaé. Gazdag terméséből az idő és a jövő nemzedékek megörzik majd, amit érdemesnek találnak. Hitünk szerint a fiatal

Szabó Lőrinc él majd legtovább és a műfordító, aki hatalmas műveltségével, nagy költői intuícióval múlt korok halott költőit szólaltatta meg magyar nyelven.

Végezetül pedig iktassuk ide két sorát, amit mottónak szántunk ez írás elé, s amelyben egész költészetének összefoglalását látjuk:

»Reggeltől estig menekültünk
és nem jutottunk sehova.«

(Rabok)

1957 októberében.

Bori Imre

